

The Legal Regulation of Ecocide in the Legal Systems of France and Belgium towards Compliance and Balance with the Rome Statute

Mehrad Roozbeh¹, Neusha Ghahremani Afshar^{2}, Abbas Ali Akbari³, Mohammad Taghi Alavi⁴*

1. Department of Law, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Email: mehradroozbeh@gmail.com

2. Department of Law, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.

*Corresponding Author: Email: neugh.afshar@iaurmia.ac.ir

3. Department of Law, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Email: hamidazizimp@gmail.com

4. Department of Law, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Email: alavi@tabrizu.ac.ir

ABSTRACT

Criminalization itself is related to limiting human rights and denying and violating them, therefore interfering with people's rights and freedoms and using power to limit them requires justification. However, the attempt to criminalize ecocide is the most important message of this treatise, the definition of the crime of ecocide, the material and spiritual elements, and what is the position of ecocide in the definition of the crime if there is human or cultural damage. Governments and powerful groups and powerful companies are the main cause of environmental destruction and damage to the environment But because the authority to criminalize is in the hands of the governments and the relevant laws are established and approved by the governments, and also because of the influence and connections between the groups of power and wealth and especially

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.48300/JLR.2023.369281.2201

Received:

18 November 2022

Accepted:

15 February 2023

Published:

4 January 2025

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

the multinational companies with the governments. Actually, the possibility of criminology in the field of environmental damage is very limited. In an analytical and descriptive way, we will deal with the process of drafting and criminalizing and approving ecocide in France and Belgium. We will also examine the responsibility of companies and governments and their role in the criminalization of ecocide. And we'll be watching to see if the new legal and ethical restrictions help slow the progress of Earth's catastrophes ahead. And also with the criminalization of ecocide, which losses are prevented or which values are passed?

Keywords: Criminal Law, Ecocide, Green Criminology, Criminalization, International Criminal Court.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "A Criminological and Legal Study of Ecocide", Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, East Azarbaijan, Iran.

Funding:

The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Seyyed Ghasem Zamani & Journal of Legal Research for their Cooperation in Preparing and Writing this research.

Author contributions:

Mehrad Roozbeh: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Project administration.

Neusha Ghahremani Afshar: Methodology, Validation, Formal analysis, Resources, Data Curation, Visualization, Supervision, Project administration.

Abbas Ali Akbari: Formal analysis, Data Curation, Supervision, Project administration.

Mohammad Taghi Alavi: Formal analysis, Data Curation, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Roозbeh, Mehrad, Neusha Ghahremani Afshar, Abbas Ali Akbari & Mohammad Taghi Alavi. "The Legal Regulation of Ecocide in the Legal Systems of France and Belgium towards Compliance and Balance with the Rome Statute". *Journal of Legal Research*, 23, no. 60 (January 4, 2025), 259-292.

Extended Abstract

Criminalization itself is related to limiting human rights and denying and violating them, therefore interfering with people's rights and freedoms and using power to limit them requires justification. However, the attempt to criminalize ecocide is the most important message of this treatise, the definition of the crime of ecocide, the material and spiritual elements, and what is the position of ecocide in the definition of the crime if there is human or cultural damage.

Governments and powerful groups and powerful companies are the main cause of environmental destruction and damage to the environment. But because the authority to criminalize is in the hands of the governments and the relevant laws are established and approved by the governments, and also because of the influence and connections between the groups of power and wealth and especially the multinational companies with the governments. Actually, the possibility of criminology in the field of environmental damage is very limited.

In criminal law, a series of basic values and interests are always protected, and criminalization is done to protect and protect them. In environmental crimes and especially in ecocide, a set of basic values and interests are considered, which criminalization is done to protect them. Currently, international criminal law does not allow the prosecution of natural or legal persons for the most serious crimes against the environment committed in peacetime. As each country has its own laws and regulations to prevent environmental damage, and until a global law is imposed, the collective destruction of the environment will continue. It is not without reason that these rules and legalism often arise from international processes, such as the Paris Agreement on climate change, in which countries set their emission reduction targets. By adding the crime of ecocide to the Rome Statute of the International Criminal Court, the perpetrators of environmental destruction will suddenly be subject to arrest, prosecution and imprisonment. Ecocide is no less than war crimes, crimes against humanity, crimes of genocide or rape. In addition to being a central issue of global social and environmental justice, a provision on ecocide was included in the 1996 draft of the ICC Statute, but was removed from the text of the Statute at the request of the UK, France and the Netherlands. Therefore, with global developments and the events that occurred with the amendment of the statute of the International Criminal Court (ICC) along with other international crimes such as war crimes, crimes against humanity and genocide; Ecocide can be considered as the fifth potential crime under the Rome Statute of the ICC. Considered. Ecocide should be explained similarly to crimes of genocide or crimes against humanity. And also certain titles of the four crimes in the Rome Statute should be used in the crime of ecocide, to borrow a text from existing human rights laws, on the other

hand, the International Criminal Court can prosecute environmental crimes. It imposes no statutory limitations on statutory damages occurring in peacetime.

By adding the crime of ecocide to the Rome Statute of the International Criminal Court, the perpetrators of environmental destruction will suddenly be subject to arrest, prosecution and imprisonment. Political will appears to be the only missing piece for the criminalization of ecocide at the international level, although this criminalization has already been envisioned by the UN International Law Commission, defined by academia and advocated by civil society. Ecocide should therefore be eco-centric, not human-centric. However, human or cultural damage can still play a secondary role, while not being the main requirement of this practice. In any case, the criminalization of ecocide at the international level, although it seems unlikely in the near future, will be a huge development in international criminal law and will send a huge number of environmental lawsuits with this issue to international and even domestic courts. The criminalization of ecocide in the French legal system was a happy news; Because the entry of ecocide into the French legal system will mean its entry into the internal laws of most countries in the world, especially the Roman and German families. This could mean the globalization of the criminalization of ecocide (horizontal expansion). Also, with this action, France will take a step towards the internationalization and regionalization of ecocide (vertical expansion). Just as ecocide has already been included in the criminal laws of some European countries and the Caucasus region, elsewhere in Europe, the Green Party of Belgium has presented an ecocide bill, which suggests that this issue be addressed at the national and international level. "An idea that also received the support of Swedish parliamentarians, and finally the Belgian parliament passed a resolution with the aim of recognizing the international crime of ecocide. In this regard and considering the geographical location and several years of climatic changes, Iran's criminal policy makers can criminalize ecocide in Iranian law based on these drafts. In an analytical and descriptive way, we will deal with the process of drafting and criminalizing and approving ecocide in France and Belgium. We will also examine the responsibility of companies and governments and their role in the criminalization of ecocide.

And we'll be watching to see if the new legal and ethical restrictions help slow the progress of Earth's catastrophes ahead. And also with the criminalization of ecocide, which losses are prevented or which values are passed.

سیر تقنینی اکوساید در نظام حقوقی فرانسه و بلژیک به سوی مدار تطبیق و تعادل با اساسنامه رم

مهرداد روزبه^۱، نیوشا قهرمانی افشار^۲، عباسعلی اکبری^۳، محمدتقی علوی^۴

۱. گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

mehradroozbeh@gmail.com

۲. گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.

*نویسنده مسئول: neugh.afshar@iaurmia.ac.ir

۳. گروه حقوق، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

dr.akbari@iaut.ac.ir

۴. گروه حقوق، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

alavi@tabrizu.ac.ir

چکیده:

جرم‌انگاری به‌خودی‌خود با محدودسازی حقوق بشر و سلب و نقض آن در ارتباط است؛ از این رو دخالت در حقوق و آزادی‌های افراد و استفاده از قدرت برای محدودسازی آنها، نیازمند توجیه‌چرایی آن است. با وجود این تلاش برای جرم‌انگاری اکوساید، تعریف جرم اکوساید، عناصر مادی، معنوی و اینکه اکوساید در صورت وجود آسیب انسانی یا فرهنگی در تعریف جرم چه جایگاهی دارد، مهم‌ترین پیام این پژوهش است. دولت‌ها و گروه‌های صاحب قدرت و شرکت‌های قدرتمند، اصلی‌ترین عامل تخریب محیط زیست و ایراد ضرر و آسیب به محیط زیست هستند. لیکن به خاطر آنکه اختیار جرم‌انگاری در دستان دولت‌ها قرار دارد و قوانین مربوطه توسط دولت‌ها وضع و تصویب می‌شوند و همچنین به خاطر نفوذ و ارتباط‌هایی که میان گروه‌های قدرت و ثروت و به‌ویژه شرکت‌های چندملیتی با دولت‌ها وجود دارد، عملاً امکان جرم‌شناختی در حوزه آسیب‌های زیست‌محیطی بسیار محدود شده است. ما در این پژوهش به‌صورت تحلیلی و توصیفی به

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2023.369281.2201

تاریخ دریافت:

۲۷ آبان ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۲۶ بهمن ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۵ دی ۱۴۰۳

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

فرایند تهیه پیش‌نویس و جرم‌انگاری و تصویب اکوساید در کشورهای فرانسه و بلژیک و همچنین به بررسی مسئولیت شرکت‌ها و دولت‌ها و نقش آنها در جرم‌انگاری اکوساید خواهیم پرداخت و نظاره‌گر خواهیم بود که آیا محدودیت‌های قانونی و اخلاقی جدید به کند کردن پیشرفت فجایع زمین که در پیش است کمک می‌کند یا خیر؛ و همچنین با جرم‌انگاری اکوساید، کدام ضرر دفع می‌شود و یا کدامین ارزش‌ها پاس داشته می‌شوند.

کلیدواژه‌ها:

حقوق کیفری، اکوساید، جرم‌شناسی سبز، جرم‌انگاری، دیوان کیفری بین‌المللی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «مطالعه جرم‌شناختی و حقوقی اکوساید»، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، آذربایجان شرقی، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرامی جناب آقای دکتر سیدقاسم زمانی و مجله پژوهش‌های حقوقی بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

مهرداد روزبه: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، مدیریت پروژه. نیوشا قهرمانی افشار: روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

عباسعلی اکبری: تحلیل، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه.

محمدتقی علوی: تحلیل، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

روزبه، مهرداد، نیوشا قهرمانی افشار، عباسعلی اکبری و محمدتقی علوی. «سیر تقنینی اکوساید در نظام حقوقی فرانسه و بلژیک به‌سوی مدار تطبیق و تعادل با اساسنامه رم». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۳، ش. ۶۰ (۱۵ دی ۱۴۰۳)، ۲۵۹-۲۹۲.

مقدمه

اصطلاح «اکوساید» از دو واژه یونانی «oikos» به معنای «خانه و منزل» و واژه لاتین «caedere» به معنای «نابود کردن یا کشتن» ترکیب یافته است. بدین‌سان معنای تحت‌اللفظی آن عبارت است از: «نابود کردن خانه» معنای اصطلاحی آن نیز بی‌شباهت به معنای لغوی آن نیست. اکوساید به معنای آسیب‌رسانی یا نابودی گسترده، شدید و ماندگار زیست‌بوم یا عناصر سازنده آن است، به‌گونه‌ای که بهره‌مندی مسالمت‌آمیز از آن را مختل سازد. با توجه به این تعریف می‌توان اکوساید را به «بوم‌زدایی»، «زیست‌بوم‌زدایی»، «زیست‌بوم‌کشی»، «بوم‌کشی»، «محیط‌زیست‌زدایی» و یا «نابودسازی محیط‌زیست» ترجمه کرد. به نظر می‌رسد معادل «بوم‌زدایی» به دلیل کوتاهی، گیرایی و رسایی آن بر سایر موارد ارجحیت دارد. گفتنی است در برخی از منابع، برای ترجمه اکوساید از معادل «بوم‌کشی» استفاده شده است.^۱ در نتیجه از نظر لغوی اکوساید به معنای تخریب خانه، زیست‌گاه یا اکوسیستم است. جنایت علیه محیط زیست یا اکوساید به هر نوع خسارت‌رسانی و تخریب گسترده چشم‌اندازهای طبیعی و ایجاد اختلال یا نابودی اکوسیستم‌های یک منطقه گفته می‌شود؛ به‌گونه‌ای که ادامه زیست‌گونه‌های موجود در آن اکوسیستم‌ها به مخاطره بیفتد؛ به عبارت دیگر، کشتن یک آهو یا قطع کردن یک درخت به‌تنهایی اکوساید تلقی نمی‌شود، اما کشتن تعداد زیادی آهو و یا قطع کردن تعداد زیادی درخت می‌تواند به اکوساید منجر شود. اکوساید امروزه هنوز در حقوق کیفری بین‌الملل جرم‌انگاری نشده است، اگرچه منبع آن در حقوق بین‌الملل است و قبلاً در قوانین جزایی ملی ۱۰ کشور وارد شده است. اکوساید برای اولین بار در دهه ۱۹۷۰ در طول جنگ ویتنام، توسط پروفسور زیست‌شناسی آرتور دلبیو گالستون^۲ مطرح شد. از آن زمان بسیاری از سازمان‌های جامعه مدنی و حقوق‌دانان از جرم‌انگاری اکوساید در حقوق بین‌الملل حمایت کرده‌اند.^۳

چرایی و ضرورت جرم‌شناختی اکوساید، جرم‌انگاری یک عمل، تنها هنگامی مجاز است که امکان استفاده از راه‌حل‌ها و ضمانت‌اجراهای دیگر از قبیل ضمانت‌اجراهای مدنی یا اداری یا سیاسی فراهم نباشد^۴ و جرم‌انگاری آخرین راه‌حل و چاره‌نهایی کار باشد. به تعبیر دیگر، قلمرو جرم‌انگاری باید محدود

۱. غلامرضا قلی‌پور و نسرین مهر، «جنایت اکوساید؛ حال و آینده»، پژوهش حقوق کیفری، ۸، ۳۰ (۱۳۹۹)، ۱۳.
2. Arthur Galston

۳. اسمعیل رحیمی‌نژاد، رویکردهای نوین در جرم‌شناسی انتقادی و سیاست جنایی (تهران: انتشارات مجد، ۱۴۰۰)، ۲۹.

۴. احمد نصر اصفهانی، لیلا رئیسی و علیرضا آرش‌پور، «جرم‌انگاری بین‌المللی زیست‌بوم‌زدایی»، آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۷، ۱۹ (۱۳۹۹)، ۱۱.

به مواردی باشد که منافع حیاتی و اساسی شهروندان و جامعه لطمه دیده است و راه دیگری جز حمایت کیفری از آن وجود نداشته باشد. تعدادی از مطالعات نشان داده‌اند که اکوساید می‌تواند یک نمونه از روش‌های نسل‌زدایی باشد. تخریب محیط زیست منجر به سخت‌تر شدن شرایط زندگی می‌شود که اساساً موجودیت فرهنگی و یا فیزیکی یک گروه اجتماعی را تهدید می‌کند. به لحاظ جرم‌شناختی اکوساید باید مشابه جنایات نسل‌زدایی و یا جنایات علیه بشریت تبیین شود؛ و همچنین عناوین خاصی از چهار جنایت موجود در اساسنامه رم باید در جرم اکوساید مورد استفاده قرار گیرند، همچنین متنی را از قوانین حقوق بشر موجود قرض بگیریم. از سویی اکوساید باید از کانون انسان‌محوری جرایم فعلی دور شود و الزاماً مستقیماً بر آسیب به محیط زیست متمرکز شود. تمرکز اکوساید باید بوم‌محور باشد، نه انسان‌محور. با این حال آسیب‌های انسانی یا فرهنگی همچنان می‌تواند نقش فرعی ایفا کند. در حالی که الزام اصلی این عمل نیست.^۵

با وجود این از چالش‌های جرم‌شناختی اکوساید، فرایند جرم‌انگاری آن است چراکه در اختیار دولت‌ها قرار دارد و دولت‌ها از این فرایند معمولاً به‌عنوان ابزاری جهت تأمین منافع و پیگیری سیاست‌های مدنظر خود استفاده می‌کنند، این امر باعث شده تا جرم‌انگاری در حوزه آسیب‌های زیست‌محیطی آن‌گونه که لازم و بایسته است اتفاق نیفتد. دولت‌ها و گروه‌های صاحب قدرت و شرکت‌های قدرتمند، اصلی‌ترین عامل تخریب محیط زیست و ایراد ضرر و آسیب به محیط زیست هستند.^۶ لیکن به خاطر آنکه اختیار جرم‌انگاری در دستان دولت‌ها قرار دارد و قوانین مربوطه توسط دولت‌ها وضع و تصویب می‌شوند و همچنین به خاطر نفوذ و ارتباطاتی که میان گروه‌های قدرت و ثروت و به‌ویژه شرکت‌های چندملیتی با دولت‌ها وجود دارد، عملاً امکان جرم‌شناختی در حوزه آسیب‌های زیست‌محیطی بسیار محدود شده است.^۷

در حقوق کیفری همواره یک سلسله ارزش‌ها و منافع اساسی مورد حمایت هستند که جرم‌انگاری برای حمایت و صیانت از آنها صورت می‌گیرد، به‌طور مثال در جرم قتل، ارزش مورد حمایت، حیات انسان است یا در جرم سرقت، منفعت مورد حمایت، حق مالکیت و لوازم آن است.^۸ در جرایم زیست‌محیطی و به‌ویژه

۵. راب وایت، جرایم زیست‌محیطی فراملی: به‌سوی جرم‌شناسی جهان‌بوم، مترجم حمیدرضا دانش‌ناری (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵)، ۵۶.

۶. نصر اصفهانی، پیشین، ۱۶.

۷. حمیدرضا گرجی‌فرد، جرم‌شناسی سبز (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵)، ۳۲.

۸. لیندا حجار لیب، حقوق بشر و محیط‌زیست: دورنمای فلسفی، نظری و حقوقی، ترجمه رضا امینی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۶)، ۹۸.

در اکوساید هم مجموعه‌ای از ارزش‌ها و منافع اساسی مورد توجه هستند که جرم‌انگاری برای حمایت از آنها صورت می‌گیرد.^۹ در حال حاضر، حقوق کیفری بین‌المللی، تعقیب اشخاص حقیقی یا حقوقی را برای جدی‌ترین جنایات علیه محیط‌زیست که در زمان صلح مرتکب شده‌اند، مجاز نمی‌داند. تنها ماده ۸ (b-iv) اساسنامه رم، در مفهوم جنایت جنگی، امکان مسئولیت عاملان آسیب زیست‌محیطی را شامل می‌شود. با این حال، از زمان تصویب اساسنامه، هیچ فردی بر اساس این ماده تحت پیگرد قانونی قرار نگرفته است؛ بنابراین لازم است چهارچوب هنجاری موجود را به منظور حفظ یک اکوسیستم زمینی قابل سکونت تطبیق دهیم.^{۱۰}

همچنان که هر یک از کشورها قوانین و مقررات خاص خود را برای جلوگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی دارند^{۱۱} و تا زمانی که یک قانون جهانی وضع نشود، تخریب جمعی محیط‌زیست ادامه خواهد داشت. بی‌دلیل نیست که قواعد و قانونمندی‌گرایی، اغلب از فرایندهای بین‌المللی ناشی می‌شود، مانند توافق‌نامه پاریس در مورد تغییرات آب و هوا، که در آن کشورها اهداف کاهش انتشار خود را تعیین می‌کنند. با افزودن جنایت اکوساید به اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی رم، عاملان تخریب محیط زیست به‌طور ناگهانی در معرض دستگیری، پیگرد قانونی و حبس قرار خواهند گرفت. به نظر نگارنده و با به رسمیت شناختن پنجمین جنایت علیه صلح و امنیت بشر، یعنی جنایت اکوساید، باید دامنه جدی‌ترین جنایات بین‌المللی را گسترش داد. با از بین بردن اکوسیستم‌هایی که به آنها وابسته هستیم، پایه‌های تمدن خود را از بین می‌بریم و شرایط زندگی همه نسل‌های آینده را به رهن می‌گذاریم. اکوساید کمتر از جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت، جنایات نسل‌زدایی یا تجاوز نیست. علاوه بر اینکه موضوع اصلی عدالت اجتماعی و زیست‌محیطی جهانی است، در پیش‌نویس سال ۱۹۹۶ اساسنامه رم، مقرراتی در مورد اکوساید گنجانده شده بود اما به درخواست بریتانیا، فرانسه و هلند از متن اساسنامه حذف شد؛

۹. حمزه حکیمی نصرآبادی و علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، «مبانی جرم‌انگاری اقدامات علیه محیط زیست از منظر حقوق بشر»، گفت‌مان حقوقی، ۳۴ (۱۳۹۷)، ۴۹.

۱۰. الیاس بانتکاس و امانویلا میلوناکی، رویکردهای جرم‌شناختی به حقوق بین‌المللی کیفری (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷)، ۵۶.

۱۱. جنایت علیه محیط زیست «اکوساید» در قوانین جزایی ملی کشورهای گرجستان (۱۹۹۹)، ارمنستان (۲۰۰۳)، اوکراین (۲۰۰۱)، بلاروس (۱۹۹۹)، قزاقستان (۱۹۹۷)، قرقیزستان (۱۹۹۷)، مولداوی (۲۰۰۲)، روسیه (۱۹۹۶)، تاجیکستان (۱۹۹۸) و ویتنام (۱۹۹۰) گنجانده شده و برای آن مجازات تعیین شده است.

Whereas ecocide offenses are now and already enshrined in national penal codes in Georgia (1999), Armenia (2003), Ukraine (2001), Belarus (1999), Kazakhstan (1997), Kyrgyzsta (1997), Moldova (2002), Russia (1996), Tajikistan (1998) and Vietnam (1990).

بنابراین با تحولات جهانی و رخدادهای به وجود آمده با اصلاح اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی در کنار سایر جنایات بین‌المللی مانند جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و نسل‌زدایی، می‌توان «اکوساید» را به‌عنوان پنجمین جنایت بالقوه تحت اساسنامه رم لحاظ کرد.

۱-۱- بررسی جرم‌شناختی و حقوقی اکوساید از آغاز تا فرجام

اصطلاح «اکوساید» در زبان یونانی از OIKOS به معنای «خانه» یا «زیستگاه» و در لاتین eccidere به معنای «از بین بردن» گرفته شده است؛ بنابراین اکوساید در لغت به معنای «از بین بردن زیستگاه یا بوم کشتی» است. فرهنگ لغت لاروس^{۱۲} این اصطلاح را به‌عنوان «تخریب کامل یک محیط طبیعی» تعریف می‌کند. این مفهوم از دهه ۱۹۷۰ توسط آرتور گالستون گیاه‌شناس آمریکایی، هم در حوزه‌های سیاست بین‌المللی مانند کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد محیط زیست انسانی در استکهلم در سال ۱۹۷۲ و هم در دکتربین مورد استفاده قرار گرفت.^{۱۳} همان‌طور که در پیشنهاد کنوانسیون بین‌المللی در مورد جرم اکوساید، پیش‌نویس ریچارد فالک^{۱۴} استاد آمریکایی حقوق بین‌الملل مشهود است. در دهه ۱۹۷۰ در طول جنگ ویتنام، پروفیسور زیست‌شناسی آرتور دبلیو گالستون، در اعتراض به استفاده ارتش ایالات متحده از علف‌کش و ماده شیمیایی که برای از بین بردن پوشش شاخ و برگ و محصولات نیروهای دشمن استفاده می‌کردند، اکوساید را مطرح کرده بود. بسیاری از سازمان‌های جامعه مدنی و حقوق دانان از جرم‌انگاری اکوساید در حقوق بین‌الملل حمایت کرده‌اند.^{۱۵}

درخواست‌های فزاینده‌ای برای به رسمیت شناختن جرم «اکوساید» در حقوق کیفری بین‌المللی وجود دارد (از پاپ گرفته^{۱۶} تا گرتا تونبرگ^{۱۷}) اما آیا چنین قانونی می‌تواند کارساز باشد؟ وانواتو^{۱۸} یک ایالت

12. Larousse

13. Mark A. Drumbl, "Waging War Against the World: The Need to Move from War Crimes to Environmental Crimes", *Fordham International Law Journal*, 22, 1(1998), 122.

14. Richard A. Falk, "Environmental Warfare and Ecocide - Facts, Appraisal, and Proposals", *Bulletin of Peace Proposals*, 4, 1(1973), 80-96.

۱۵. باقر شاملو و غلامرضا قلی‌پور، «میراث حقوقی گالستون: بازخوانی فرایند تولد مفهوم اکوساید»، پژوهشنامه حقوق کیفری، ۱۳، ۲۵ (۱۴۰۱)، ۱۴.

۱۶. او همچنین پیشنهاد کرده است که آن را به‌عنوان یک گناه در کتاب تعالیم کلیسای کاتولیک، متنی مرجع برای آموزش آموزه ایمان، برشمرد.

۱۷. Greta Thunberg فعال محیط زیست سوئدی است که به خاطر فعالیت برای آگاه‌سازی جهانی در مورد خطرات ناشی از تغییرات اقلیمی و با سؤال از سیاستمداران برای پاسخگویی به عدم اقدام خود در مورد بحران آب‌وهوا مشهور است.

۱۸. Republic of Vanuatu جمهوری وانواتو کشوری جزیره‌ای و کوچک هست که در جنوب اقیانوس آرام واقع شده است. این کشور از تاریخ ۱۵ سپتامبر ۱۹۸۱ در سازمان ملل متحد نیز عضو است.

جزیره‌ای کوچک در جنوب اقیانوس آرام است، کشوری که به‌شدت به دلیل بالا آمدن سطح دریا تهدید می‌شود. تغییر اقلیم یک بحران قریب‌الوقوع و وجودی در این کشور است، با این حال اقداماتی که باعث افزایش دما شده است مانند سوزاندن سوخت‌های فسیلی، تقریباً به‌طور کامل در جاهای دیگر، برای خدمت به سایر کشورها، به برکت دولت‌های ایالتی انجام شده است.^{۱۹}

ایالت‌های جزیره‌ای کوچک مانند وانواتو مدت‌هاست تلاش کرده‌اند که کشورهای قدرتمند بزرگ را متقاعد کنند تا داوطلبانه انتشار گازهای گلخانه‌ای خود را کاهش دهند، اما تغییرات کند بوده است. در دسامبر سال ۲۰۱۹ سفیر کشور جزیره‌ای وانواتو در اتحادیه اروپا، طی نشستی در دیوان بین‌المللی کیفری پیشنهاد داد که اکوساید به‌عنوان جنایت بین‌المللی پنجم در اساسنامه دیوان گنجانده شود؛ بنابراین جان لیخت سفیر آمریکا پیشنهاد کرد که ممکن است زمان تغییر قانون فرا رسیده باشد. او گفت که اصلاحیه‌ای در یک معاهده موسوم به اساسنامه رم که دادگاه کیفری بین‌المللی را تأسیس کرد، می‌تواند اعمالی را که به‌منزله بوم‌کشی هستند جرم‌انگاری کند و گفت: «این ایده رادیکال مستحق بحث جدی است.»

اکوساید که در لغت به معنای «کشتن محیط زیست» است، ایده‌ای که هم بسیار رادیکال به نظر می‌رسد و هم به ادعای مبارزان، ایده‌ای معقول است. این تئوری این است که هیچ‌کس نباید برای تخریب جهان طبیعی بدون مجازات بماند. مبارزان بر این باورند که این جنایت باید تحت صلاحیت دادگاه کیفری بین‌المللی قرار گیرد که در حال حاضر می‌تواند چهار جنایت را تحت پیگرد قرار دهد: نسل‌زدایی، جنایات علیه بشریت، جنایت جنگی و جنایت تجاوز.

در حالی که دادگاه کیفری بین‌المللی^{۲۰} می‌تواند جرایم زیست‌محیطی^{۲۱} را تحت تعقیب قرار دهد، اما این امر تنها در چهارچوب این چهار جنایت امکان‌پذیر است، هیچ محدودیت قانونی برای آسیب‌های قانونی که در زمان صلح رخ می‌دهد، ایجاد نمی‌کند. در حالی که هر یک از کشورها قوانین و مقررات خاص خود را برای جلوگیری از چنین آسیب‌هایی دارند، مبارزان اکوساید استدلال می‌کنند که تا زمانی که یک قانون جهانی وضع نشود، تخریب جمعی محیط‌زیست ادامه خواهد داشت.

با افزودن پنجمین جنایت اکوسایدی به اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی رم، عاملان تخریب محیط زیست به‌طور ناگهانی در معرض دستگیری، پیگرد قانونی و حبس قرار خواهند گرفت.

19. <https://www.bbc.com/future/article/20201105-what-is-ecocide>

20. International Criminal Court (ICC)

21. Environmental Crimes

جو جو مهتا^{۲۲} یکی از بنیان‌گذاران کمپین توقف زیست‌بوم‌کشی^{۲۳} می‌گوید: «با ایجاد یا تغییر یک فرهنگ در نحوه درک جهان از اعمال آسیب‌رسان، به طبیعت کمک می‌شود». وی معتقد است که «یک قانون خوب برای اکوساید، افرادی را که آسیب قابل توجهی به محیط زیست وارد می‌کنند، مورد بازخواست قرار می‌دهد. اگر چیزی جرم است، آن را زیر خط قرمز اخلاقی قرار می‌دهیم. در حال حاضر، هنوز هم می‌توانید به دولت بروید و مجوز استخراج یا استخراج نفت را بگیرید، در حالی که نمی‌توانید فقط مجوز کشتن مردم را بگیرید، زیرا این کار جنایی است.» هنگامی که این پارامتر را در جای خود تنظیم کنید، ذهنیت فرهنگی و همچنین واقعیت قانونی را تغییر می‌دهید.^{۲۴}

به لحاظ وحدت و یکپارچگی همین عناصر زیست‌محیطی،^{۲۵} هر نوع آلودگی می‌تواند موازنه و تعادل میان عناصر مزبور را بر هم زند. از این رو به‌منظور حراست از طبیعت، به‌تدریج اندیشه وضع قواعد و مقررات جهانی شکل گرفت و از رهگذر کنفرانس‌ها و سازمان‌های بین‌المللی تشکیل یافت. با وجود این، روند توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست، به علت تقابل با حاکمیت دولت‌ها همواره بطی^{۲۶} و آرام بوده است.^{۲۷}

۱-۲- صلاحیت حقوقی و قضایی جهانی علیه افرادی که مرتکب اکوساید می‌شوند

آسیب زیست‌محیطی اغلب یک عارضه جانبی از اقداماتی است که به دلایل اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی انجام می‌شود، بنابراین فقدان ارتباط واضح بین قصد، اقدام و پیامد مضر است که می‌تواند مشخصه آسیب زیست‌محیطی در زمان صلح باشد. این بلافاصله یک سوال اساسی را برای حقوق کیفری بین‌الملل مطرح می‌کند. اگر افراد قصد نداشته باشند، یا حتی نمی‌دانند که اقداماتشان باعث آسیب زیست‌محیطی می‌شود، چگونه می‌توان آنها را به خاطر چیزی که قصد نداشتند یا مطمئناً می‌دانستند اتفاق می‌افتد تحت تعقیب قرار داد؟ اگرچه مجازات آسیب‌های ناخواسته یا تصادفی زیست‌محیطی

22. Jojo Mehta

23. Stop Ecocide

24. <https://www.brusselstimes.com/world-all-news/197393/climate-change-universal-jurisdiction-against-individuals-who-commit-ecocide>

۲۵. دیوان بین‌المللی دادگستری در بند ۲۹ رأی مشورتی خود که در سال ۱۹۹۶ در مورد مشروعیت تهدید یا کاربرد سلاح‌های اتمی اعلام گردید، این امر (یکپارچگی عناصر زیست‌محیطی) را مورد شناسایی قرار داد و یادآور شد که محیط زیست، عنصری مجرد نیست، بلکه مبین قلمرو حیات، کیفیت زیست، سلامت افراد فعلی بشر و نسل‌های آینده است.

۲۶. آهسته و یواش

۲۷. سیدقاسم زمانی، «توسعه مسئولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست»، پژوهش‌های حقوقی، ۱،

۹، (۱۳۸۱)

می‌تواند در سیستم‌های کیفری داخلی قابل اجرا باشد. اما با جرم‌انگاری اکوساید در حقوق کیفری بین‌المللی با چالش‌های چشمگیری مواجه خواهیم شد. این موضوع را زیر سوال می‌برد که آیا اکوساید می‌تواند به طور موثر در سطح بین‌المللی پیگرد قانونی داشته باشد. ماده جدیدی برای اضافه شدن به پیکره اساسنامه پیشنهاد می‌شود که در آن اکوساید به شرح زیر تعریف شده است:

«از نظر این اساسنامه، «اکوساید» به معنای اعمال غیرقانونی یا عمدی است که با علم به اینکه احتمال اساسی آسیب شدید، گسترده یا طولانی‌مدت به محیط زیست ناشی از آن اعمال وجود دارد، انجام می‌شود.»

بر اساس این پیشنهاد، دو امر باید رعایت شود تا دادگاه شروع به تحقیق در مورد اکوساید ادعایی کند.

۱- رفتاری با علم به احتمال زیاد ضرر انجام شده باشد.

۲- این رفتار در قوانین داخلی یا بین‌المللی عمدی و غیرقانونی باشد. به این معنی که مرتکب با بی‌توجهی، بی‌ملاحظه به آسیبی که به‌وضوح در رابطه با منافع اجتماعی و اقتصادی پیش‌بینی شده و بیش‌ازحد است، اقدام نماید.

دیوان بین‌المللی کیفری فقط بر افراد صلاحیت دارد، اما انتظار می‌رود که قانون پیشنهادی علیه اکوساید، تأثیر پیشگیرانه‌ای بر رفتار شرکت‌ها و دولت‌ها نیز داشته باشد.

در میان حداقل الزامات فعلی که باید در قوانین کیفری ملی اجرا شود، اشخاص حقوقی می‌توانند در قبال جرایمی که به نفع خود مرتکب شده‌اند، مسئول شناخته شوند. این مسئولیت می‌تواند جنبه کیفری یا ماهیت دیگری داشته باشد.

آیا این یک نقطه‌ضعف در پیشنهاد قانون برای مبارزه با اکوساید است که فقط افراد را هدف قرار می‌دهد نه شرکت‌ها؟ آیا جایگزین واقع‌بینانه‌ای برای اساسنامه رم برای قوانین بین‌المللی علیه اکوساید وجود دارد؟

تصمیمات شرکت‌ها در نهایت توسط افراد گرفته می‌شود. اغلب این تصمیم‌گیرندگان می‌توانند پشت «نقاب شرکت‌های بزرگ» پنهان شوند؛ و شرکت جریمه شود و تصمیم‌گیرندگان مشمول کیفر نمی‌شوند.^{۲۸} در نهایت نمی‌توان یک شرکت را زندانی کرد.

۱-۳- تفسیر یا تعریف جرم یا جنایت بین‌المللی اکوساید بر پایه اساسنامه رم

۲۸. زمانی که ممکن است آزادی شخصی و سوابق کیفری یک تصمیم‌گیرنده برای تصمیم‌هایی که می‌گیرد در خطر باشد، عمیقاً بر زندگی و چشم‌انداز آن فرد تأثیر می‌گذارد و همچنین به اعتبار شرکت آسیب جدی وارد می‌کند.

«جرم اکوساید»^{۲۹}: اعمال غیرقانونی یا خودسرانه انجام شده با آگاهی از احتمال واقعی که چنین اعمالی باعث آسیب جدی به محیط زیست می‌شود که گسترده یا طولانی مدت است.^{۳۰} در حال حاضر چهار جنایت (نسل‌زدایی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز) به‌عنوان جنایات علیه صلح قابل پیگرد در این دیوان هستند.

با به رسمیت شناختن پنجمین جنایت علیه صلح و امنیت بشر، یعنی جنایت اکوساید، باید دامنه جدی‌ترین جنایات بین‌المللی را گسترش داد. با از بین بردن اکوسیستم‌هایی که به آنها وابسته هستیم، پایه‌های تمدن خود را از بین می‌بریم و شرایط زندگی همه نسل‌های آینده را به رهن می‌گذاریم. این کمتر از جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت، جنایات نسل‌زدایی یا تجاوز نیست. علاوه بر اینکه موضوع اصلی عدالت اجتماعی و زیست‌محیطی جهانی است، آیا در نهایت بقای نوع بشر در خطر نیست؟^{۳۱}

۱-۴- جنایت جنگی «محیط زیستی» تحت اساسنامه رم دیوان بین‌المللی کیفری

مسئولیت بین‌المللی را می‌توان تکلیفی دانست که بر اساس حقوق بین‌الملل به یکی از تابعان آن نظام تحمیل می‌شود تا خسارات ناشی از نقض قواعد حقوق بین‌الملل را جبران کند. با بروز برخی تحولات، اینک مسئولیت بین‌المللی صرفاً مبتنی بر نقض قاعده حقوق بین‌الملل و یا منوط به وارد آمدن خسارت در معنای محدود آن نیست و به جبران خسارت نیز محدود نمی‌شود. حمایت از محیط زیست تا بدان میزان مهم و ضروری است که قالب مسئولیت بین‌المللی سنتی مبتنی بر تقصیر و ارتکاب عمل خلاف متزلزل و از حدود چهار دهه قبل مسئولیت عینی - که تنها مستلزم اثبات رابطه سببیت میان عمل خلاف و خسارات وارد شده بر محیط زیست است - جایگاهی رفیع در رویه دولت‌ها، رویه قضایی و داوری بین‌المللی، اسناد بین‌المللی و حتی قوانین داخلی به دست آورده است.^{۳۲}

جنایت جنگی بر اساس ماده ۸ (۲)(iv)(b) اساسنامه رم دیوان بین‌المللی کیفری، فرمول‌بندی محیط زیست محوری را اتخاذ می‌کند که مستلزم آن است که یک حمله بین‌المللی با آگاهی از اینکه

۲۹. اکوساید می‌تواند در کنار نسل‌زدایی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز در اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی رم قرار گیرد.

۳۰. تعریف شده توسط بنیاد Stop Ecocide. قابل دسترسی در:

<https://www.stop-ecocide.fr/definition-legale>

۳۱. ناصر رهبر فرش پیرا و حسن موتقی، «تأسیس دیوان بین‌المللی محیط زیست از منظر حقوق بین‌الملل و فقه»، فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۴، ۱۲-۱۳ (۱۳۹۱)، ۷.

۳۲. زمانی، پیشین، ۱۱.

«خسارت گسترده، بلندمدت و شدیدی به آن وارد می‌کند» انجام شود. محیطی که به‌وضوح در رابطه با مزیت نظامی مشخص و مستقیم پیش‌بینی شده بیش از حد خواهد بود.

با این حال مفهوم اکوساید محدودیت‌هایی دارد. دیوید وایت، استاد مطالعات حقوقی - اجتماعی در دانشگاه لیورپول و نویسنده کتابی به نام اکوساید هشدار داد که یک قانون بین‌المللی گلوله نقره‌ای نیست که تخریب محیط زیست را ریشه‌کن کند. وایت خاطرنشان می‌کند که شرکت‌ها را نمی‌توان تحت قوانین کیفری بین‌المللی که فقط برای افراد اعمال می‌کند، تحت تعقیب قرار داد و برکناری یک مدیرعامل ممکن است عملاً خود کسب‌وکار را مهار نکند. او می‌گوید: «این واقعاً مهم است که زبان و طرز تفکر خود را در مورد آنچه به کره زمین آسیب می‌زند تغییر دهیم. ما باید از این جنایت اکو ساید عبور کنیم اما چیزی تغییر نخواهد کرد مگر اینکه در همان زمان مدل سرمایه‌داری شرکتی را تغییر دهیم.»^{۳۳}

خانم راشل کیلین، مدرس ارشد حقوق در دانشگاه کوئینز بلفاست که به‌تازگی در مورد روش‌های جایگزینی نوشته است، می‌گوید: در حالی که هنوز راه زیادی در پیش است تا اکوساید به‌عنوان یک جنایت بین‌المللی شناخته شود، این جنبش همچنان به‌سرعت در حال افزایش است. دادگاه کیفری بین‌المللی می‌تواند به آسیب‌های زیست‌محیطی رسیدگی کند. او می‌گوید: «شما هرگز نمی‌توانید بگویید هرگز؛ و این در حال افزایش است که ما قبلاً هرگز تصورش را نمی‌کردیم، اما چالش‌ها هنوز بسیار مهم هستند. اول از همه شما مقاومت سیاسی دارید. من فکر می‌کنم احتمال موافقت جمعی از طرف‌های دولتی با جنایت دیگری بعید است، به‌ویژه جرمی که ممکن است گسترش اقتصادی را مهار کند.» کیلین می‌افزاید که قانون بین‌المللی در مورد اکوساید از منظر حقوقی نیز دشوار خواهد بود، وکلا باید اطمینان حاصل کنند که زمینه‌های کافی برای پیگرد قانونی وجود دارد. «اگر به تمام بخش‌های تعقیب کیفری فکر می‌کنید، باید یک فرد داشته باشید، پس چه کسی مسئول اکوساید است؟ باید قصد وجود داشته باشد، پس چگونه می‌توان قصد تخریب یک قلمرو را اثبات کرد؟ همه این چیزهای مختلف که یک محاکمه جنایی را تشکیل می‌دهند، زمانی که به اکوساید فکر می‌کنید، واقعاً پیچیده می‌شوند.»^{۳۴}

۱-۵- حقوق کیفری بین‌المللی و حفاظت از محیط زیست

در قوانین بین‌المللی وقتی صحبت از حفاظت از محیط زیست به میان می‌آید وصله‌ای بسیار آسان است که رفتار بدخواهانه از شکاف‌های موجود در آن عبور کند. زیرا قوانین بین‌المللی تخریب محیط‌زیست را

33. <https://propositions.conventioncitoyennepourleclimat.fr/objectif/legiferer-sur-le-crime-decocide>

34. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642987.2020.1783531>

تنها زمانی جرم می‌شناسد که عنصر اضافه‌ای وجود داشته باشد، تخریب محیط‌زیست را به تنهایی به رسمیت نمی‌شناسد.

۱-۵-۱- اکوساید، پیشین، حال و چالش‌های آینده برای زندگی در روی زمین

ماود سارلیو^{۳۵} وکیل کیفری بین‌المللی برای جرم‌انگاری «اکوساید» به‌عنوان یک جرم بین‌المللی معتقد است که اولین گام برای «طراحی پیشنهاد تعریف قوی و قانونی» درک چالش‌هایی است که چنین توسعه قانونی ارائه می‌دهد.

پس از پیروی از تکامل تعریفی اکوساید در سطوح ملی و بین‌المللی، سارلیو دو راه را برای پر کردن خلأ قانونی پیش‌بینی می‌کند:

۱- اصلاح اساسنامه رم برای گنجاندن اکوساید به‌عنوان پنجمین جنایت تحت صلاحیت دادگاه کیفری بین‌المللی.

۲- مذاکره در باره یک «موافقت‌نامه محیطی چندجانبه جدید MEA»^{۳۶} منحصرأً برای جرم اکوساید، با یک ارگان فراملی برای اجرای داخلی آن.

سارلیو با تأکید بر اینکه «اولویت باید بر سر یک تعریف توافق شده باشد»، توصیه می‌کند که یک گروه بین‌رشته‌ای متشکل از کارشناسان در حقوق بین‌المللی محیط‌زیست و کیفری و همچنین آب‌وهوا و نمایندگان مقامات مجری قانون را با چنین مأموریتی موظف کنند.

چالش مشترکی که این مقررات اکوسایدی مطرح می‌کنند، ناسازگاری آنها با اصل قانونی بودن است. واقعیت گروه‌های جنایت سازمان‌یافته و شرکت‌های خصوصی که مرتکب جنایات زیست‌محیطی می‌شوند، جرم‌انگاری اکوساید را پیچیده‌تر می‌کند.^{۳۷}

در حال حاضر در جریان مخاصمات مسلحانه، در صورتی که دولتی بدون رعایت برخی از اصول بنیادین حقوق بشردوستانه مانند اصول تفکیک، تناسب و احتیاط باعث آسیب به محیط زیست شود، دیوان کیفری بین‌المللی به‌طور بالقوه قادر است که ذیل عنوان «جنایت جنگی» به آن رسیدگی کند. بند ۳ از ماده ۳۵ پروتکل الحاقی اول به کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو، استفاده از ابزارها و روش‌های جنگی را که باعث آسیب گسترده، بلندمدت و شدید به محیط زیست می‌شوند ممنوع کرده بود. دیوان بین‌المللی

35. Maud Sarliève

36. Multilateral Environmental Agreement

۳۷. قلی پور و مهرا، پیشین، ۹.

دادگستری^{۳۸} پیش‌تر در نظریه مشورتی خود پیرامون «قانونی بودن تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای» در سال ۱۹۹۶ نیز بر این امر صحنه گذاشته است. در سال ۲۰۱۹ کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز در گزارش دوم خود درباره «حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه» اصول پیش‌نویسی را پیشنهاد نمود و در اصل ۱۴ آن قواعد حقوق مخاصمات مسلحانه از جمله اصول تفکیک، تناسب، ضرورت نظامی و احتیاط در حمله را قابل اعمال دانست.

۱-۵-۲- آیین یا طریقه انتخاب پرونده و اولویت‌بندی: به‌سوی جنایت بین‌المللی اکوساید

محدودیت‌های مفهوم‌سازی، اکوساید را بر اساس جرایم موجود، تحت اساسنامه رم ارزیابی می‌کند. به‌طور خاص تحولات کلیدی را از زمان تصویب سند، سیاست دفتر دادستان^{۳۹} دادگاه کیفری بین‌المللی^{۴۰} در مورد انتخاب و اولویت‌بندی پرونده، اعمال منجر به تخریب محیط زیست، بهره‌برداری غیرقانونی از منابع طبیعی یا سلب مالکیت غیرقانونی زمین می‌شود جستجو کرد. با این حال، از نحوه برخورد دفتر دادستان با ارتباطات ملی و رویه قضایی دیوان کیفری بین‌المللی، متأسفانه تاکنون ایجاد یک ادعای قوی برای گسترش صلاحیت دادگاه در مورد اکوساید دشوار است. علاوه بر این، فقدان صلاحیت دادگاه در مورد جرایم شرکتی پیش‌بینی می‌شود که تعقیب مؤثر اکوساید را بیشتر محدود کند. با توجه به اینکه شرکت‌ها مسئول اکثر تخلفات زیست‌محیطی هستند، بنابراین مسئولیت کیفری شرکت‌ها باید تحت اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به رسمیت شناخته شود.

۲- شاخصه مبنایی برای تشریح ساختار تقنینی اکوساید

الف- تعریف اکوساید باید از تعاریف جنایات بین‌المللی موجود الهام بگیرد. جرم اکوساید باید مشابه جنایات نسل‌زدایی و یا جنایات علیه بشریت تبیین شود؛ همچنین عناوین خاصی از چهار جنایت موجود در اساسنامه رم باید در جرم اکوساید مورد استفاده قرار گیرند. متنی را از قوانین حقوق بشر موجود قرض بگیریم، مضاف بر اینکه با توجه به نام خود جنایت، آن «جنایت علیه محیط زیست» یا «جنایت علیه طبیعت» بیان شود. از سویی اکوساید باید از کانون انسان‌محوری جرایم فعلی دور شده و و الزاماً مستقیماً بر آسیب به محیط زیست متمرکز شود.

ب- اکوساید در صورت وجود آسیب انسانی یا فرهنگی در تعریف جرم چه جایگاهی دارد؟

38. *International Court of justice (ICJ)*

39. *Office of The Prosecutor (OTP)*

40. *International Criminal Court (ICC)*

تمرکز اکوساید باید بوم‌محور باشد، نه انسان‌محور. با این حال آسیب‌های انسانی یا فرهنگی همچنان می‌تواند نقش فرعی ایفا کند، در حالی که الزام اصلی این عمل نیست. به‌عنوان مثال آسیب انسانی می‌تواند به‌عنوان یک عامل تشدیدکننده، شواهدی از اکوساید، یک عمل زمینه‌ای اکوساید یا به‌عنوان شروع به تخریب زمین استفاده شود.

پ- اکوساید ممکن است شامل چه اعمال خاصی از عنصر مادی^{۴۱} باشد؟ داشتن مسئولیت کیفری برای شرکت‌ها یا اشخاص حقوقی وابسته به دولت‌ها و همچنین جریمه نقدی و یا اعمال مجازات برای تأمین مالی تخریب زیستگاه‌ها، آلودگی کشاورزی غیرمسئولانه، دفع غیرمسئولانه زباله، عدم جلوگیری از تخریب محیط زیست، اعمال جانشین (مانند ارائه کمک مالی یا تأیید نظارتی)، تغییرات آب‌وهوایی، فناوری (از جمله منسوخ شدن برنامه‌ریزی شده فناوری و تولید مواد شیمیایی مضر برای سلامت محیط زیست)، تصاحب اراضی بومی و صید بی‌رویه، جملگی از مصادیق عناصر مادی هستند

ت- عنصر روانی یا معنوی^{۴۲} ممکن است به‌طور خاص به جرم اکوساید مربوط باشد؟ جنایت اکوساید، مبتنی بر سوءنیت روانی که شامل دو حالت است: مرتکب «با آگاهی از اینکه احتمال (...) آسیب قابل توجهی به محیط زیست در اثر آن اعمال به وجود خواهد آمد» و اینکه «عمداً» عمل می‌کند؛ یعنی با «بی‌توجهی یا بی‌پروا»، برای آسیب.

بنابراین لازم نیست مرتکب به‌طور خاص قصد آسیب رساندن به محیط زیست را داشته باشد. کافی است که او با علم به وجود «احتمال آسیب قابل توجهی به محیط زیست» مرتکب اکوساید شود. این عنصر معنوی به رفتار با احتمال قابل توجه آسیب، به اصل قصد یا بی‌پروایی^{۴۳} نزدیک‌تر است.

ث- چه مقداری از آسیب (اندازه، تأثیر، مدت) ممکن است برای جرم اکوساید مناسب باشد؟ مقداری از آسیب یا خسارت که شامل آسیب گسترده، طولانی‌مدت یا شدید، مطابق نمونه‌های ماده ۸ (۲) (IV) (b) رم باشد. اساسنامه درباره آسیب‌های زیست‌محیطی به‌عنوان جنایت جنگی و اقدامات آماده‌سازی کنوانسیون منع استفاده نظامی یا هرگونه استفاده خصمانه از تکنیک‌های اصلاح محیط زیست را مشخص کرده است. با این حال برای «معیار اندازه یا مقدار» این اصطلاحات («گسترده» یا «گسترده‌تر») بر اساس زمان و مکان می‌توان معیارهای متفاوتی را مطرح کرد: حداقل منطقه آسیب را

41. Actus Reus

42. Mens Rea

43. Dolus Eventualis

صد کیلومتر مربع پیشنهاده، یا چند صد کیلومتر مربع ضروری است. به همین ترتیب، برای معیار «تأثیر» آسیب «طولانی» یا «درازمدت»، برخی تعریف «چند ماهه» یا لفظ مؤثرتری از آنها میزان «ماندگاری» لحاظ و یا «اختلال، تخریب یا آسیب جدی» یا به‌طور خاص‌تر، «اختلال یا آسیب جدی یا قابل توجه به زندگی انسان، طبیعت و اقتصاد یا سایر دارایی‌ها» عنوان «شدید» را جایگزین کردند، نه تجمعی، به‌طوری که نیازی نباشد که آسیب گسترده، طولانی مدت و شدید باشد تا به آستانه برسد. در واقع اطمینان حاصل شود که جلوی اتفاقات و آسیب‌های جبران‌ناپذیر با جرم‌انگاری جنایت اکوساید گرفته می‌شود.

ج- آیا سیستم‌های طبیعی خاصی وجود دارد که در فرایند تهیه پیش‌نویس مورد توجه ویژه قرار گیرد؟

انواع خاصی از سیستم‌های آبی یا جنگلی باید مورد توجه ویژه قرار گیرند، به دلیل حیاتی بودن آنها برای حمایت از حیات روی زمین، یا به دلیل توانایی آنها در جذب و ذخیره کربن، به عبارتی همه سیستم‌ها به یک اندازه اهمیت دارند و نباید اولویت خاصی نسبت به سایرین قائل شد، همه آنها را مورد توجه قرار داد.

چ- نظرات تکمیلی دیگر

لحاظ کردن و شنیدن نظرات اشخاص بومی ساکن در آن منطقه در فرایند تصمیم‌گیری، عواید ناشی از محکومیت‌ها باید هزینه‌های بازسازی محیط زیست را تأمین کند، از اقدامات تکمیلی مانند آموزش و تجهیز زیرساخت‌ها حمایت شود. در نهایت، پیش‌بینی اشدترین مجازات‌ها.

۲-۱- پیشنهاد تعریف قانونی برای اکوساید با نگرش و مذاقه بر عنصر روانی

«اکوساید» به معنای رفتار عمدی یا غیرقانونی است که با علم به اینکه احتمال اساسی آسیب شدید، گسترده یا طولانی‌مدت به محیط زیست ناشی از آن اعمال وجود دارد، انجام می‌شود.

اکوساید شامل یک عنصر روانی از «قصد نتیجه» است که در آن فردی با علم به وجود «احتمال قابل توجهی» آسیب به محیط طبیعی عمل می‌کند. با این حال این الزام روانی به‌طور اساسی با بقیه اساسنامه رم متفاوت است. ماده ۳۰ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی^{۴۴} مقررات پیش‌فرض «عنصر معنوی» را

۴۴. ماده ۳۰- عنصر معنوی جرم: جز در مواردی که به نحو دیگری مقرر شده باشد، هیچ‌کس دارای مسئولیت کیفری نیست و نمی‌تواند به دلیل ارتکاب یکی از جرایمی که رسیدگی به آنها در صلاحیت دیوان است مجازات شود مگر اینکه عنصر مادی جرم همراه با قصد و علم نیز باشد. مطابق این ماده، وجود قصد مفروض است موقعی که شخص: - نسبت به اصل عمل، قصد ارتکاب آن را داشته باشد. - نسبت به نتیجه عمل، قصد ایجاد نتیجه را داشته باشد یا آگاه باشد که این نتیجه در مسیر طبیعی حوادث پیش خواهد آمد. - مطابق این ماده وجود علم مفروض است موقعی که شخص آگاه باشد که

برای اساسنامه رم بیان می‌کند. این ماده بیان می‌کند که مرتکب تنها در صورتی مسئول کیفری است که عناصر مادی جرم را با عمد و آگاهی مرتکب شده باشد (بند ۱). هر دو «نیت» و «دانش» در ماده تعریف شده است. منظور از «قصد» این است که شخص «به معنای شرکت در رفتار» (بند ۲ الف)) است و یا قصد دارد پیامد خاصی ایجاد کند یا آگاه است که نتیجه «روی خواهد داد» در روند عادی وقایع (بند ۲ ب)). «دانش» بیشتر به عنوان «آگاهی از وجود یک شرایط یا یک پیامد در جریان عادی حوادث» (بند ۳) تعریف می‌شود.

مقصود ماده از «قصد و علم» در ماده ۳۰ شامل «قصد مستقیم در عنصر معنوی» («قصد ایجاد نتیجه معین») و «قصد غیر مستقیم» («قصد اراده با آگاهی از وقوع نتیجه») می‌شود. با این حال، از آنجایی که شامل مواردی نمی‌شود که مرتکب صرفاً با بی‌احتیاطی عمل می‌کند، یا علی‌رغم احتمال آسیب، عمل می‌کند، ماده ۳۰ اساسنامه مواردی را که مرتکب با «قصد غیر مستقیم» عمل کرده است را شامل نمی‌شود. اکوساید را نمی‌توان تحت قانون پیش فرض ماده ۳۰ گنجانده. اقدام با «احتمال قابل توجهی» آسیب زیست‌محیطی به سادگی در چهارچوب قانون ماده ۳۰ که مستلزم قصد مستقیم آسیب یا آگاهی از این است که آسیب در جریان عادی اتفاق می‌افتد، نمی‌گنجد. با این حال آیا داشتن یک الزام کاهش یافته عنصر روانی، تصویب مفاد اکوساید را دشوارتر می‌کند؟ این موضوع چقدر برای دیوان کیفری بین‌المللی یک ناهنجاری است؟ ارزش مقایسه عنصر معنوی «اکوساید» با چهار جنایت اصلی ذکر شده در اساسنامه رم (جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت، نسل‌زدایی و تجاوز) را دارد. در واقع، جنایات عمومی تجاوز، جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت از الزامات عنصر روانی ماده ۳۰ پیروی می‌کنند، در حالی که نسل‌زدایی به قصد خاص‌تری نیاز دارد (از بین بردن یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی، ماده ۶ اساسنامه رم).

مفهوم ماده ۳۰ اساسنامه هرگاه خود عناصر جرم شامل عنصر ذهنی نباشد (عناصر جرایم) اعمال می‌شود. مقررات بسیار زیادی که صرفاً یک عمل ممنوع را فهرست می‌کند (یعنی گروگان‌گیری) مستلزم داشتن اراده و آگاهی از ماده ۳۰ است. اساسنامه رم فقط در دو زمینه شامل عنصر معنوی در قسمت پایین است و این مقررات مربوط به مسئولیت فرمانده و اقدامات نظامی در زمان جنگ است. برخی از حقوق‌دانان بیان می‌کنند که تعدادی از جنبه‌های تعریف اکوساید از یک ماده موجود در

شرایط ارتکاب جرم وجود دارد و یا نتیجه در مسیر طبیعی حوادث اتفاق خواهد افتاد. الفاظ آگاهی و علم مطابق این تعریف تفسیر خواهند شد.

اساسنامه رم بند (ب) (IV) ماده ۸، جنایت جنگی تخریب محیط زیست است، در حالی که حقوق دانان تلاش می‌کردند دامنه اقدامات موجود را به زمان صلح گسترش دهند. ماده ۸ (ب) (iv) یک آزمون استاندارد مشابه را در برمی‌گیرد. تخریب محیط زیست را زمانی که «به‌وضوح بیش‌ازحد» برای اهداف نظامی باشد، به جنایت جنگی تبدیل کنیم. با این حال، مفاد جنایات جنگی موجود در برگزیده فضای عمومی عمل عمدی است «راه‌اندازی عمدی یک حمله با علم به اینکه چنین حمله‌ای باعث آسیب به محیط طبیعی خواهد شد.» «قصد مستقیم یا غیرمستقیم»؛ بنابراین، در حالی که این درست است که زبان مقررات اکوساید مشابه مقررات موجود جنایات جنگی است، اما منشأ قانون اکوساید کاملاً متفاوت و گسترده‌تر خواهد بود.

در تفسیر ماده ۳۰ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی از تناسب کاهش یافته عنصر معنوی «قصد مستقیم» برای اکوساید پیشنهاد می‌گردد، زیرا قانون، پیش‌فرض ماده ۳۰ رفتاری با احتمال زیاد ایجاد آسیب شدید به محیط زیست را نشان نمی‌دهد؛ و در واقع بسیاری از نمونه‌های رایج اکوساید که معمولاً ذکر می‌شود، نتیجه تخریب عمدی محیط‌زیست نیست، بلکه ناشی از اقدام افراد بی‌ملاحظه یا با قصد مستقیم برای پیشبرد اهداف خود بدون توجه به خطر قابل توجه آسیب‌های زیست‌محیطی است. در تعریف محیط‌زیست‌ها می‌توان به‌طور بالقوه نمونه‌هایی از حوادث فاجعه‌بار صنعتی، نشت نفت، ذوب‌های هسته‌ای و غیره را پوشش داد، جایی که یک مجرم با علم به احتمال قابل توجهی که ممکن است آسیبی رخ دهد، اقدام کرده است.

مفهوم عنصر معنوی تعریف گسترده‌تری از انواع رفتار را پوشش می‌دهد، اما به‌طور بالقوه می‌تواند اعتراضات بیشتری نیز ایجاد کند. تدوین‌کنندگان اساسنامه اصلی رم، برای جنایات‌های اصلی، به یک محدوده عمومی «قصد و دانش» رضایت دادند. با توجه به اینکه یک «قصد مستقیم و عنصر معنوی» در اساسنامه اصلی رم رد شده بود، تلاش برای گنجاندن یک ماده جدید با این هدف می‌تواند مشکلات بیشتری را ایجاد کند. پیشنهاد اکوساید امیدوارکننده است، اما از آنجایی که الزامات عنصر معنوی کاهش یافته تقریباً با سایر مواد اساسنامه رم متفاوت است، این استاندارد عنصر معنوی می‌تواند موانع بیشتری برای تصویب ایجاد کند.

۳- فرایند جرم‌انگاری اکوساید و توصیه به جرم‌انگاری

جرم‌انگاری اکوساید به‌عنوان جنایت بین‌المللی، چالش‌های خاص خود را دارد. نخست اینکه بعد از تعریف بین‌المللی مورد توافقی از اکوساید، مشخص نیست که در این راستا تخریب محیط زیست از

لحاظ عنصر مادی باید به چه کیفیت و با چه میزان باشد، اینکه ارتکاب این جرم مسئولیت مطلق دارد، آیا ترک فعل یا بی‌مبالاتی نیز می‌تواند موجب وقوع این جرم شود، مصادیق اکوساید در فرایند جرم‌انگاری حصری هستند یا جنبه تمثیلی دارند؛ و اینکه در حقوق کیفری کشورها از چه ضمانت‌اجراهایی برخوردار خواهد شد؟ از مواردی هستند که در مبحث پیش رو با بررسی این چالش‌ها در حقوق کیفری بلژیک و فرانسه و برخی کشورهای حوزه قفقاز آشنا خواهیم شد.

۳-۱- به رسمیت شناختن اکوساید در نظام حقوقی بلژیک

جنبش‌های بین‌المللی برای به رسمیت شناختن اکوساید در حال اجماع سیاسی هستند. در جای دیگری در اروپا، حزب سبز بلژیک لایحه اکوساید را ارائه کرده‌اند که پیشنهاد می‌کند به این موضوع در سطح ملی و بین‌المللی پرداخته شود. «ایده‌ای که از حمایت نمایندگان پارلمان سوئد نیز برخوردار است. ما همه کنوانسیون‌ها را داریم، همه اهداف را داریم؛ اما دیدگاه‌های زیبا باید از کاغذ به عمل تبدیل شوند. اگر این اقدامات چیزی بیش از حسن نیت یا فعالیت باشد، باید به قانون تبدیل شود.»

پارلمان بلژیک قطعنامه‌ای را با هدف به رسمیت شناختن جرم بین‌المللی اکوساید تصویب کرده است. (ترجمه متن قطعنامه تصویب‌شده حزب سبز بلژیک در پاورقی آمده است)^{۴۵}

۴۵-۱- تغییرات آب‌وهوا، فروپاشی تنوع زیستی و افزایش جرایم جدی زیست‌محیطی، کل جامعه بین‌المللی را در معرض خطر قرار می‌دهد و در حالی که فعالیت‌های تجاری عمومی یا خصوصی دیگر نمی‌توانند بدون مجازات به محیط زیست آسیب جدی وارد کنند. ۲- در حالی که گروهی از کارشناسان حقوق بین‌الملل، به ریاست مشترک فیلیپ ساندز و دیور فال سو، در ۲۲ ژوئن ۲۰۲۱ یک تعریف حقوقی جهانی از جرم اکوساید (هر عملی که غیرقانونی است یا ناشی از فقدان جدی آینده‌نگری یا احتیاط متعهد با علم به اینکه احتمال زیادی وجود دارد که باعث آسیب جدی، گسترده یا پایدار به محیط زیست شود) برای توجه کشورهای عضو اساسنامه رم که می‌تواند الهام‌بخش کمیسیون بررسی امکان گنجاندن اکوساید در حقوق کیفری بلژیک باشد. ۳- در وضعیت فعلی قوانین جزایی ملی و بین‌المللی، اغلب غیرممکن است که شرکت‌های فراملیتی را از نظر کیفری در قبال آسیب جدی به محیط زیست و سلامت قربانیان مسئول بدانیم. ۴- جنایت علیه محیط زیست قبلاً در قوانین جزایی ملی کشورهای گرجستان (۱۹۹۹)، ارمنستان (۲۰۰۳)، اوکراین (۲۰۰۱)، بلاروس (۱۹۹۹)، قزاقستان (۱۹۹۷)، قرقیزستان (۱۹۹۷)، مولداوی (۲۰۰۲)، روسیه (۱۹۹۶)، تاجیکستان (۱۹۹۸) و ویتنام (۱۹۹۰) گنجانده شده و برای آن مجازات تعیین شده است. ۵- در حالی که توافقنامه دولتی ارائه‌شده در ۳۰ سپتامبر ۲۰۲۰ توسط دولت، به رهبری آقای الکساندر دی کرو بیان می‌کند که: «دولت ابتکارات دیپلماتیکی را با هدف محدود کردن جرم اکوساید مطالعه خواهد کرد و انجام خواهد داد» و در رابطه با مجازات قانون، «از کارشناسان خواسته خواهد شد تا در مورد گنجاندن اکوساید [...] در قانون جزایی جدید نظر دهند. ۶- دادگاه کیفری بین‌المللی تاکنون مناسب‌ترین و منسجم‌ترین چهارچوب را برای تعقیب جرایم اکوساید در سراسر جهان ارائه می‌کند. ۷- در اوایل سال ۱۹۸۵ اولین گزارش ویتاکر که به کمیسیون فرعی پیشگیری از تبعیض و حمایت از اقلیت‌ها، به کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل ارائه شد، گنجاندن اکوساید به‌عنوان یک

در واقع پارلمان بلژیک می‌خواهد «ابتکار ایجاد گروهی از کشورهای پیشرو را که مسئول تهیه پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی جدید در مورد تعقیب جرم اکوساید هستند و پیشنهاد مذاکره در سطح بین‌المللی به‌منظور اجرای این اصل را به عهده بگیرد متممی که اساسنامه رم بر آن استوار است.»

۲-۳- ورود اکوساید به نظام سیاسی و حقوقی فرانسه

۲۱ نوامبر ۲۰۲۰ وزارت اکولوژی و وزارت دادگستری فرانسه خبری را منتشر کردند که حاکی از تهیه پیش‌نویس مشترک این دو وزارتخانه به‌منظور جرم‌انگاری اکوساید در نظام حقوقی فرانسه است؛ خبری که هم خوشحال‌کننده و هم نگران‌کننده بود. خوشحال‌کننده بود زیرا ورود اکوساید به نظام حقوقی فرانسه، به معنای ورود آن به قوانین داخلی بیشتر کشورهای جهان به‌ویژه خانواده رومی، ژرمن خواهد بود. این امر می‌تواند به معنای جهانی‌سازی جرم‌انگاری اکوساید (گسترش افقی) باشد. همچنین این اقدام فرانسه در راستای بین‌المللی‌سازی و منطقه‌ای‌سازی اکوساید (گسترش عمودی) نگران‌کننده بود زیرا ایرادهای جدی بر این پیش‌نویس، از حیث مبنای نظری، تعریف اکوساید، جرم‌انگاری و کیفرگذاری وارد است.^{۴۶}

جنایت مستقل در کنار نسل‌زدایی توصیه کرد. ۸- بین سال‌های ۱۹۹۱ و ۱۹۹۶ کمیسیون حقوق بین‌الملل که مسئول بحث در مورد محتوای قانون جنایات علیه صلح و امنیت بشر بود، یک ماده که مربوط به اعمال آسیب جدی به محیط زیست بود را در نظر گرفت. ۹- در سال ۲۰۱۷ دادگاه بین‌المللی مدنی «مونسانتو» قصد خود را برای گنجاندن جرم اکوساید در حقوق کیفری بین‌المللی را نشان داد. ۱۰- بند ۱ ماده ۱۲۱ اساسنامه رم به هر کشور عضو این اساسنامه اجازه می‌دهد تا اصلاحاتی را برای آن پیشنهاد کند؛ و اراده یک کشور از ۱۲۳ کشور عضو؛ برای قرار گرفتن اصلاحات در دستور کار مجمع عمومی رم کافی است. ۱۱- در ۲ دسامبر ۲۰۱۹، وانواتو، یک ایالت جزیره‌ای کوچک که بیش از همه تحت تأثیر تغییرات آب و هوایی قرار گرفته است، درخواست اصلاح اساسنامه رم در سال ۱۹۹۸ را به‌منظور گنجاندن جرم اکوساید کرد. ۱۲- با توجه به اینکه خانم سوفی ویلمس، معاون نخست‌وزیر و وزیر امور خارجه، بیانیه زیر را بیان کرد: «من همچنین می‌خواهم از این مداخله برای جلب توجه کشورهای عضو به تراژدی ناشی از ارتکاب جنایات سنگین علیه محیط زیست استفاده کنم. بلژیک بر این باور است که بررسی امکان ورود به اصطلاح جنایات «اکوساید» در نظام اساسنامه رم، در چارچوب کار جلسات بعدی ما مفید خواهد بود». ۱۳- با توجه به اینکه در ۱۵ سپتامبر ۲۰۱۶، خانم فاتو بنسودا، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی، ابراز تمایل کرد که صلاحیت دادگاه به جرایمی که بر اساس اساسنامه رم مربوط می‌شود یا باعث تخریب محیط‌زیست می‌شود، مانند بهره‌برداری غیرقانونی از منابع طبیعی یا سلب مالکیت غیرقانونی از زمین می‌شود گسترش یابد. ۱۴- به نظر می‌رسد اراده سیاسی، ظاهراً تنها قطعه مفقودشده برای جرم‌انگاری اکوساید در سطح بین‌المللی است، اگرچه این جرم‌انگاری قبلاً توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل پیش‌بینی، توسط دانشگاه‌ها تعریف و توسط جامعه مدنی حمایت شده است.

46. https://www.lemonde.fr/planete/article/2020/06/21/la-convention-citoyenne-pour-le-climat-doit-rendre-ses-propositions-cet-apres-midi_6043625_3244.html

۳-۳-۳- مجمع یا کمیسیون‌های بدوی برای قانون‌گذاری آب‌وهوا (اکوساید) در فرانسه^{۴۷}

۳-۳-۱- کمیته حاکمیت

کنوانسیون آب‌وهوای شهروندی مستقل است. او در انتخاب آزاد است. سازمان‌دهی کنوانسیون آب‌وهوای شهروندان به شورای اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی^{۴۸} واگذار شده است. یک کمیته حکومتی مستقل از دولت برای حمایت از کنوانسیون، حفظ استقلال و احترام به خواسته‌های آن تشکیل شده است. این کمیته دائماً با شهروندانی که به قید قرعه انتخاب می‌شوند، تکمیل می‌شود.^{۴۹}

۳-۳-۲- ضامنین

سه ضامن منصوب شده‌اند تا دیدگاهی خارج از این فرایند ارائه دهند. آنها تضمین می‌کنند که شرایط لازم برای تضمین استقلال کنوانسیون شهروندان وجود دارد و می‌تواند در شرایط خوبی کار کند.

۳-۳-۳- گروه حمایت پشتیبانی

گروه حمایتی که توسط کمیته حاکمیت تشکیل شده است متشکل از کارشناسانی است که از طریق تجربه و مهارت‌های شخصی و نه از طریق وظایف خود در سازمان‌ها، بسیج شده‌اند تا به اعضای کنوانسیون در کشف راه‌های کاری و توسعه پیشنهادات مشاوره دهند.

۳-۳-۴- محققان ناظر

کمیته حاکمیت به محققان از همه رشته‌ها پیشنهاد کرد که از کنوانسیون شهروندان پیروی کنند، به همین منظور فراخوان عمومی اعلام شد.

بنابراین، حدود ۳۰ نفر علاقه خود را به کنوانسیون آب‌وهوای شهروندان ابراز کردند که بر هدف، روش‌ها و هم نتایج آن از نظر سیاست‌های اقلیمی یا دموکراتیک، شرایط سیاسی - اجتماعی و با در نظر گرفتن نتایج آن، توانایی تأثیرگذاری داشته باشند. قضاوت شهروندان در مورد داوریهایی که امروزه دستیابی به آنها دشوار است و روش‌های بررسی آنها در مقیاس بزرگ تغییر می‌کند.

۳-۳-۵- بررسی‌کننده حقایق

کنوانسیون آب‌وهوایی شهروندی به‌عنوان بررسی‌کننده واقعیت، برای پاسخ به سؤالات واقعی اعضای

47. <https://theecologist.org/2020/jun/24/french-citizens-assembly-votes-ecocide>

48. Economic Social and Environmental Council (CESE)

49. <https://www.conventioncitoyennepourleclimat.fr/>

معاهده، کمیته ای را تشکیل دادند. کمیته حاکم از چندین مرکز تحقیقاتی خواست تا تیمی متشکل از افراد متخصص منابعی را تشکیل دهند. همه دانشگاهیان از رشته‌های مختلف آمده‌اند تا بتوانند به تمام سؤالات اعضای کنوانسیون پاسخ دهند. داوطلبان در طول جلسات کاری بسیج می‌شوند.

۳-۳-۶- بودجه

سالانه اعتباری توسط قانون به‌عنوان بودجه اولیه که به تصویب مجلس رسیده است، پیش‌بینی می‌شود. میزان استفاده از این وجوه که موضوع پرسشنامه‌های عمیق، ارائه و مناظره نیز هرساله می‌باشد، به کمیته‌های مالی گزارش ارائه می‌دهد. در کمیته‌های مالی، شورایی هرساله در مورد استفاده از مبالغی که دولت به آن بودجه تخصیص می‌دهد مذاکره کرده و گزارش می‌دهد. مأموریت آن کمیته این است که شایستگی هر هزینه را از اولین یورو بررسی و برای آن توضیح دهد که آیا پول دولتی مصرف شده است یا خیر. کمک خوبی به مأموریت‌های اصلی مؤسسه، به‌ویژه از طریق شاخص‌هایی که به‌طور منظم مطلع می‌شوند تخصیص می‌یابد.

دیوان محاسبات با احراز رعایت ضوابط و صحت حساب‌ها، کنترل و مدیریت محل و عمیق حساب‌ها را انجام می‌دهد. بی‌تردید، جرم‌انگاری اکوساید در فرانسه، زمینه‌ساز تحول حقوقی بزرگی در فرایند جرم‌انگاری اکوساید خواهد بود. ایستادن در رأس هرم فرهنگ، خانواده حقوقی رومی، ژرمن و پیشتازی آن در حوزه قانون‌گذاری بین‌المللی و مهم‌تر از همه نقش پررنگ آن در تدوین اسناد محیط زیستی داخلی، منطقه‌ای و جهانی، سبب خواهد شد تا کشورهای دیگر نیز با الگوبرداری از این کشور، در قوانین خود بازنگری کنند. جالب‌تر اینکه فرانسه در سال ۲۰۲۲ م. ریاست دوره‌ای اتحادیه اروپا را بر عهده خواهد داشت. از این روی، تمامی تلاش‌ها بر این است که این فرصتی طلایی از دست نرفته و در سطح منطقه اروپا نیز دستورالعملی ویژه جهت مقابله با اکوساید تنظیم شود. گام بعدی که بسیار دشوار است، آماده‌سازی پیش‌نویس فرانسوی اصلاح اساسنامه دادگاه جنایی بین‌المللی و یا پیش‌نویس معاهده پیشگیری و کیفر جنایت اکوساید است.

۳-۴- جرم‌انگاری اکوساید در نظام حقوق کیفری برخی از کشورها

۳-۴-۱- روسیه - وظایف و اصول قانون جزای فدراسیون روسیه مصوب ۱۹۹۶ میلادی^{۵۰}

۵۰. بخش دوازدهم جنایات علیه صلح و امنیت بشریت، فصل ۳۴- جنایات علیه صلح و امنیت بشر

ماده ۳۵۸- اکوساید، تخریب گسترده قلمروهای حیوانی یا گیاهی، آلودگی جو یا منابع آب و همچنین ارتکاب سایر اعمالی که منجر به فاجعه زیست‌محیطی شود، مجازات محرومیت از آزادی از ۱۲ تا ۲۰ سال را دارد.

۳-۴-۲- قزاقستان - قانون جزایی جمهوری قزاقستان مصوب ۱۹۹۷ میلادی^{۵۱}

ماده ۱۶۱- اکوساید تخریب دسته‌جمعی گیاهان یا جانوران، مسموم کردن جو، زمین یا منابع آبی و همچنین ارتکاب سایر اعمالی که باعث فاجعه زیست‌محیطی شده یا می‌تواند باعث ایجاد فاجعه زیست‌محیطی شود به حبس از ده تا پانزده سال محکوم می‌شود.

۳-۴-۳- قرقیزستان - قانون جزایی جمهوری قرقیزستان مصوب ۱۹۹۷ میلادی^{۵۲}

ماده ۳۷۴- اکوساید تخریب انبوه حیوانات و گیاهان و آلودگی جو یا منابع آبی و همچنین انجام سایر اعمالی که موجب فاجعه زیست‌محیطی شود به حبس از ۱۲ تا ۲۰ سال محکوم خواهد شد.

۳-۴-۴- تاجیکستان - قانون جزایی جمهوری تاجیکستان^{۵۳}

ماده ۴۰۰- اکوساید تخریب دسته‌جمعی گیاهان و جانوران، مسموم کردن جو یا منابع آبی و انجام سایر اعمالی که ممکن است موجب بلایای زیست‌محیطی شود به حبس از ۱۵ تا ۲۰ سال محکوم است.

۳-۴-۵- گرجستان - قانون جزایی گرجستان مصوب ۱۹۹۷ میلادی^{۵۴}

ماده ۴۰۹- اکوساید یعنی آلودگی جو، خاک، منابع آبی، تخریب دسته‌جمعی جانوران یا گیاهان، یا هر عمل دیگری که می‌تواند منجر به فاجعه زیست‌محیطی شود به حبس از دوازده تا بیست سال محکوم خواهد شد. همان عملی که در جریان درگیری‌های مسلحانه انجام شد، به حبس از چهارده تا بیست سال یا به حبس ابد محکوم خواهد شد.

۳-۴-۶- بلاروس - قانون جزایی جمهوری بلاروس مصوب ۱۹۹۹ میلادی^{۵۵}

۵۱. فصل ۴- جنایات علیه صلح و امنیت بشر

۵۲. فصل ۳۴- جنایات علیه صلح و امنیت بشر

۵۳. بخش پانزدهم. جنایت علیه صلح و امنیت بشریت، فصل ۳۴- جنایت علیه صلح و امنیت بشر

۵۴. بخش چهاردهم جرم علیه بشریت، فصل هفتم جنایت علیه بشریت، صلح و امنیت و علیه حقوق بین‌الملل بشردوستانه

۵۵. بخش ویژه بخش ششم جنایات علیه صلح و امنیت بشر و جنایات جنگی فصل ۱۷- جنایات علیه صلح و امنیت بشر

ماده ۱۳۱- اکوساید تخریب عمدی گیاهان یا جانوران یا مسمومیت هوا یا منابع آب جوی یا ارتکاب سایر اعمال عمدی که موجب فاجعه زیست‌محیطی شود (اکوساید) به حبس از ده تا پانزده سال محکوم می‌شود.

۳-۴-۷- اوکراین - قانون جزایی اوکراین مصوب ۲۰۰۱ میلادی^{۵۶}

ماده ۴۴۱- اکوساید تخریب دسته‌جمعی گیاهان و جانوران، مسمومیت با منابع آب یا هوا و همچنین هرگونه اقدام دیگری که ممکن است باعث بروز فاجعه زیست‌محیطی شود. به حبس از هشت تا پانزده سال محکوم خواهد شد.

۳-۴-۸- مولداوی - قانون جزایی جمهوری مولداوی مصوب ۲۰۰۲ میلادی^{۵۷}

ماده ۱۳۶- اکوساید تخریب عمدی گیاهان و جانوران، مسموم کردن جو یا منابع آبی و ارتکاب سایر اعمالی که ممکن است موجب یا ایجاد فاجعه زیست‌محیطی شود به حبس از ۱۰ تا ۱۵ سال محکوم خواهد شد.

۳-۴-۹- ارمنستان - قانون جزایی جمهوری ارمنستان مصوب ۲۰۰۳^{۵۸}

ماده ۳۹۴- اکوساید تخریب دسته‌جمعی گیاهان یا جانوران، مسموم کردن محیط، خاک یا منابع آبی و سایر اعمالی که موجب فاجعه زیست‌محیطی شود، از ۱۰ تا ۱۵ سال حبس محکوم می‌شود.

۳-۵- گزیده‌ای از پیش‌نویس‌ها برای جرم‌انگاری بین‌المللی اکوساید^{۵۹}

۵۶. فصل XX- جرایم علیه صلح، امنیت بشریت و نظم حقوقی بین‌المللی

۵۷. بخش ویژه فصل اول جنایات علیه صلح و امنیت بشریت، جنایات جنگی؛ ماده ۱۳۹ مذکور در سال ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ اصلاح شده است.

۵۸. بخش ۱۳ فصل ۳۳- جنایات علیه صلح و امنیت انسانی

۵۹. پارلمان بلژیک قطعنامه‌ای را با هدف به رسمیت شناختن جرم بین‌المللی اکوساید تصویب کرده است. پارلمان بلژیک می‌خواهد «ابتکار ایجاد گروهی از کشورهای پیشرو را که مسئول تهیه پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی جدید در مورد تعقیب جرم اکوساید هستند و پیشنهاد مذاکره در سطح بین‌المللی به‌منظور اجرای این اصل را به عهده بگیرد؛ متممی که اساسنامه رم بر آن استوار است.

The Belgian Parliament has passed a resolution with the aim of recognizing the international crime of ecocide. The Belgian Parliament wants to “take the initiative to create a group of leading countries responsible for drafting a new international convention on the prosecution of the crime of ecocide and to propose negotiations at the international level in order to implement this principle; The amendment on which the Rome Statute is based.

- ماده ۱- طرف‌های متعاقد تأیید می‌کنند که اکوساید، چه در زمان صلح و چه در زمان جنگ، جرمی است که طبق قوانین بین‌المللی متعهد می‌شوند از آن پیشگیری و مجازات کنند.
- ماده ۲- در این کنوانسیون، اکوساید به هر یک از اعمال زیر اطلاق می‌شود که به قصد برهم زدن یا تخریب به‌طور کلی یا جزئی برای اکوسیستم انسانی انجام می‌شود:
- الف) استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی، اعم از هسته‌ای، باکتریولوژیکی، شیمیایی یا غیره.
- ب) استفاده از علف‌کش‌های شیمیایی برای حذف برگ و جنگل‌زدایی جنگل‌های طبیعی برای مقاصد نظامی.
- پ) استفاده از بمب‌ها و توپخانه‌ها در مقدار، چگالی یا اندازه‌ای که کیفیت خاک را مختل کند یا احتمال بیماری‌های خطرناک برای انسان، حیوانات یا محصولات کشاورزی را افزایش دهد.
- ت) استفاده از تجهیزات بولدوزری برای از بین بردن مناطق وسیعی از جنگل یا زمین‌های زراعی برای اهداف نظامی.
- ث) استفاده از تکنیک‌های طراحی شده برای افزایش یا کاهش باراندگی یا تغییر آب‌وهوا به‌عنوان یک سلاح جنگی.
- ج) حذف اجباری انسان‌ها یا حیوانات از محل سکونت معمولی خود برای تسریع در تعقیب اهداف نظامی یا صنعتی.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه بخش اعظم فعالیت‌های صنعتی و تولید آلاینده‌ها توسط شرکت‌های چندملیتی صورت می‌گیرد؛ به‌گونه‌ای که ۲۰ شرکت (اعم از دولتی و خصوصی) حدود یک‌سوم گازهای گلخانه‌ای را تولید می‌کنند.^{۶۰} از سوی دیگر دیوان کیفری بین‌المللی نیز تنها به جرایم افراد رسیدگی می‌کند. از این رو به نظر نمی‌رسد که حتی به فرض محاکمه یا مجازات رئیس یا اشخاص بلندپایه چنین شرکت‌هایی، اختلال قابل توجهی در فعالیت خود شرکت ایجاد شود؛ به‌ویژه آنکه در این‌گونه فعالیت‌ها افراد بسیار زیادی دخیل هستند. از همین رو برخی پیشنهاد داده‌اند که به‌جای اصلاح اساسنامه دیوان، یک توافق بین‌المللی زیست‌محیطی مستقلاً به جرم اکوساید اختصاص باید که ضمن ارائه تعریفی دقیق از این مفهوم و تعیین محتوای آن، سازکارهای لازم نظارتی برای اجرای تعهدات آن در داخل کشورها را پیش‌بینی کرده باشد. البته با توجه

۶۰. آیدا حیدری و سیدمجتبی واعظی، «مسئولیت کیفری دولت در حوزه اکوساید»، پژوهش‌های نوین حقوق اداری، ۲، ۳ (۱۳۹۹)، ۶.

به چیرگی نظم حاکمیت‌محور بین‌المللی، تنظیم و اجرای چنین سندی همان دشواری‌های اصلاح اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی را در پی دارد.^{۶۱}

اکوساید باید مشابه جنایات نسل‌زدایی و یا جنایات علیه بشریت تبیین شود و همچنین عناوین خاصی از چهار جنایت موجود در اساسنامه رم باید در جرم اکوساید مورد استفاده قرار گیرند، متنی را از قوانین حقوق بشر موجود قرض بگیریم، از سویی دادگاه کیفری بین‌المللی می‌تواند جرایم زیست‌محیطی را تحت تعقیب قرار دهد، هیچ محدودیت قانونی برای آسیب‌های قانونی که در زمان صلح رخ می‌دهد، ایجاد نمی‌کند. همچنان که هر یک از کشورها قوانین و مقررات خاص خود را برای جلوگیری از چنین آسیب‌هایی دارند، به گمان نگارنده اکوساید تا زمانی که به یک قانون جهانی وضع نشود، تخریب جمعی محیط‌زیست ادامه خواهد داشت. با افزودن جنایت اکوساید به اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی رم، عوامل تخریب محیط زیست به‌طور ناگهانی در معرض دستگیری، پیگرد قانونی و حبس قرار خواهند گرفت. به نظر نگارنده و با به رسمیت شناختن پنجمین جنایت علیه صلح و امنیت بشر، یعنی جنایت اکوساید، باید دامنه جدی‌ترین جنایات بین‌المللی را گسترش داد.^{۶۲}

به نظر می‌رسد اراده سیاسی، ظاهراً تنها قطعه مفقودشده برای جرم‌انگاری اکوساید در سطح بین‌المللی است، اگرچه این جرم‌انگاری قبلاً توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل پیش‌بینی، توسط دانشگاه‌ها تعریف و توسط جامعه مدنی حمایت‌شده است؛ بنابراین اکوساید باید بوم‌محور باشد، نه انسان‌محور.^{۶۳} با این حال آسیب‌های انسانی یا فرهنگی همچنان می‌تواند نقش فرعی ایفا کند، در حالی که الزام اصلی این عمل نیست. در هر صورت جرم‌انگاری اکوساید در سطح بین‌المللی، اگرچه در آینده نزدیک بعید به نظر می‌رسد، تحولی عظیم در حقوق بین‌الملل کیفری خواهد بود و خیل عظیمی از دعاوی زیست‌محیطی با این موضوع را روانه محاکم بین‌المللی و حتی داخلی خواهد کرد.^{۶۴} جرم‌انگاری اکوساید در نظام حقوقی فرانسه، خبری خوشحال‌کننده بود؛ زیرا ورود اکوساید به نظام حقوقی فرانسه،

۶۱. سیدفضل‌الله موسوی (مترجم)، حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، تحقیقی از دانشگاه هاروارد (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲)، ۱۳.

۶۲. باقر شاملو و غلامرضا قلی‌پور، «اکوساید (بوم‌زدایی) جنایتی علیه توسعه پایدار»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۵۰، ۱ (۱۳۹۹)، ۱۵.

۶۳. آلت سمولرز و رولف هاومن، جرم‌شناسی فراملی: به‌سوی جرم‌شناسی جنایات بین‌المللی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲)، ۶۵.

۶۴. محمدحسین رضانی قوام‌آبادی، «از ممنوعیت تا جرم‌انگاری خسارات وارده به محیط زیست در حقوق بین‌الملل»، تحقیقات حقوقی، ۵۶ (۱۳۹۰)، ۵.

به معنای ورود آن به قوانین داخلی بیشتر کشورهای جهان، به‌ویژه خانواده رومی، ژرمن خواهد بود. این امر می‌تواند به معنای جهانی‌سازی جرم‌انگاری اکوساید (گسترش افقی) باشد. همچنین، فرانسه با این اقدام در راستای بین‌المللی‌سازی و منطقه‌ای‌سازی اکوساید (گسترش عمودی) نیز گام خواهد برداشت. همان‌طوری که اکوساید قبلاً در قوانین جزایی برخی از کشورهای اروپایی و حوزه قفقاز وارد شده است در جای دیگری در اروپا، حزب سبز بلژیک لایحه اکوساید را ارائه کرده‌اند که پیشنهاد می‌کنند به این موضوع در سطح ملی و بین‌المللی پرداخته شود. ایده‌ای که از حمایت نمایندگان پارلمان سوئد نیز برخوردار شد و در نهایت پارلمان بلژیک قطعنامه‌ای را با هدف به رسمیت شناختن جرم بین‌المللی اکوساید تصویب کرد. در این راستا و با توجه موقعیت جغرافیایی و تغییرات اقلیمی چندساله، سیاست‌گذاران جنایی ایران می‌توانند بر مبنای این پیش‌نویس‌ها، اکوساید را در حقوق ایران جرم‌انگاری نمایند.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- بانتکاس، الیاس و امانویلا میلوناکی. رویکردهای جرم‌شناختی به حقوق بین‌المللی کیفری. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷.
- حاجی‌وندی، امین، علیرضا میرکمالی، فرشید صفری و امید سروی سرمدانی. «مسئولیت کیفری دولت در قبال جرایم زیست‌محیطی در ایران: ضرورت‌ها و چالش‌ها». *علوم محیطی*، ۱۶، ۲ (۱۳۹۷)، ۶۵-۸۲. https://envs.sbu.ac.ir/article_97947.html
- حجار لیب، لیندا. حقوق بشر و محیط‌زیست: دورنمای فلسفی، نظری و حقوقی. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۶.
- حیدری، آیدا و سیدمجتبی واعظی. «مسئولیت کیفری دولت در حوزه اکوساید». *پژوهش‌های نوین حقوق اداری*، ۲، ۳ (۱۳۹۹)، ۳۷-۶۷. Doi: 10.22034/mral.2020.128786.1031
- حکیمی نصرآبادی، حمزه و علی‌حسین نجفی ابرندآبادی. «مبانی جرم‌انگاری اقدامات علیه محیط زیست از منظر حقوق بشر». *گفت‌مان حقوقی*، ۳۴ (۱۳۹۷)، ۴۲-۶۳. <http://noo.rs/MDerB>
- رحیمی‌نژاد، اسمعیل. رویکردهای نوین در جرم‌شناسی انتقادی و سیاست جنایی. تهران: انتشارات مجد، ۱۴۰۰.
- رضائی قوام‌آبادی، محمدحسین. «از ممنوعیت تا جرم‌انگاری خسارات وارده به محیط زیست در حقوق بین‌الملل». *تحقیقات حقوقی*، ۵۶ (۱۳۹۰)، ۵۳۳-۵۶۰. <http://noo.rs/qCtKc>
- رهبر فرش پیرا، ناصر و حسن موثقی. «تأسیس دیوان بین‌المللی محیط زیست از منظر حقوق بین‌الملل و فقه و مبانی حقوق اسلامی»، ۴، ۱۲-۱۳ (۱۳۹۱)، ۱۶۳-۱۸۷. <https://sid.ir/paper/506064/fa>
- زمانی، سیدقاسم. «توسعه مسئولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست». *پژوهش‌های حقوقی*، ۱ (۱۳۸۱)، ۲۷-۵۸. https://jlr.sdil.ac.ir/article_44938.html
- سمولرز، آلت و رولف هاومن. جرم‌شناسی فراملی: به‌سوی جرم‌شناسی جنایات بین‌المللی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲.
- شاملو، باقر و غلامرضا قلی‌پور. «اکوساید (بوم‌زدایی) جنایتی علیه توسعه پایدار». *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، ۵۰، ۱ (۱۳۹۹)، ۱۳۷-۱۶۲. Doi: 10.22059/jqclcs.2020.293108.1501
- شاملو، باقر و غلامرضا قلی‌پور. «میراث حقوقی گالستون: بازخوانی فرایند تولد مفهوم اکوساید». *پژوهشنامه حقوق کیفری*، ۱۳، ۱ (۱۴۰۱)، ۲۲۵-۲۵۴. Doi: 10.22124/jol.2022.19312.2112
- شمعی، محمد و سارا شهباز. جرم‌انگاری حداکثری. تهران: انتشارات جنگل: جاودانه، ۱۳۹۴.
- صلاحی، سهراب. حقوق بین‌الملل کیفری. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
- میرمحمدصادقی، حسین. «دادگاه کیفری بین‌المللی». تهران: انتشارات دادگستر، ۱۳۹۳.
- قلی‌پور، غلامرضا و نسرین مهرا، «جنایت اکوساید؛ حال و آینده»، *پژوهش حقوق کیفری*، ۸، ۳۰ (۱۳۹۹)، ۴۳-۸۱. https://jclr.atu.ac.ir/article_11164.html

- گرجی فرد، حمیدرضا. جرم‌شناسی سبز. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
 - موسوی، سیدفضل‌الله (مترجم). حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، تحقیقی از دانشگاه هاروارد. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲.
 - نصر اصفهانی، احمد، لیلا رئیسی و علیرضا آرش‌پور. «جرم‌انگاری بین‌المللی زیست‌بوم‌زدایی». آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۷، ۱۹ (۱۳۹۹)، ۲۷۳-۳۰۴.
- Doi: 10.30513/cld.2020.77.1006
- وایت، راب. جرایم زیست‌محیطی فراملی: به‌سوی جرم‌شناسی جهان‌بوم، مترجم حمیدرضا دانش‌ناری. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
 - هنکرتز و همکاران. حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی قواعد. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۱.
- (ب) منابع خارجی

- Drumbl, Mark A. "Waging War against the World: The Need to Move from War Crimes to Environmental Crimes". *Fordham International Law Journal*, 22, 1(1998), 122-153. Available at: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol22/iss1/3>
- Falk, Richard A. "Environmental Warfare and Ecocide - Facts, Appraisal, and Proposals". *Bulletin of Peace Proposals*, 4, 1(1973), 80-96. <https://www.jstor.org/stable/44480206>
- Zierler, David. *The invention of ecocide: Agent Orange, Vietnam, and the scientists who changed the way we think about the environment*. Athens: University of Georgia Press, 2011.

(ج) وبسایت‌ها

- <https://www.bbc.com/future/article/20201105-what-is-ecocide>
- <https://www.brusselstimes.com/world-all-news/197393/climate-change-universal-jurisdiction-against-individuals-who-commit-ecocide/>
- <https://theecologist.org/2020/jun/24/french-citizens-assembly-votes-ecocide>
- <https://www.conventioncitoyennepourleclimat.fr>
- https://www.lemonde.fr/planete/article/2020/06/21/la-convention-citoyenne-pour-le-climat-doit-rendre-ses-propositions-cet-apres-midi_6043625_3244.html
- <https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html>
- <https://propositions.conventioncitoyennepourleclimat.fr/objectif/legiferer-sur-le-crime-decocide>
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion), ICJ Reports 1996, p. 242.
- UN General Assembly, Report of the International Law Commission, 29 April–7 June and 8 July–9 August 2019, A/74/10, p. 213. Available at: <https://daccess-ods.un.org/TMP/2941975.89159012.html>
- <https://www.lifegate.com/ecocide-crime-definition>
- <http://opiniojuris.org/2020/06/01/icl-and-environmental-protection-symposium-the>

environmental-crisis-cases-for-particular-consideration-at-the-icc/

-<http://opiniojuris.org/2020/06/03/icl-and-environmental-protection-symposium-which-future-for-the-crime-of-ecocide/>

-<http://opiniojuris.org/2020/09/23/symposium-exploring-the-crime-of-ecocide-climate-change-crisis-in-the-pacific-what-role-can-international-criminal-law-play/>

-<http://opiniojuris.org/2020/09/25/symposium-exploring-the-crime-of-ecocide-accountability-for-environmental-destruction-ecocide-in-national-and-international-law-part-ii-the-way-forward/>

-<https://www.theguardian.com/law/2020/nov/30/international-lawyers-draft-plan-to-criminalise-ecosystem-destruction>

- <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642987.2020.1783531>

This Page Intentionally Left Blank